

נייר עמדה בנושא

הצעת החוק טיפול בחולי נפש (תיקון – אשפוז כפוי למי שלוקה בהפרעה נפשית), התשע"ב–2012

רקע

מטרת נייר עמדה זה לברר את ה"מבט היהודי" ביחס להצעת חוק טיפול בחולי נפש (תיקון – אשפוז כפוי למי שלוקה בהפרעה נפשית), התשע"ב–2012, שאותה יזמה חה"כ ד"ר רחל אדטו. כיום, החוק בישראל מתיר אשפוז כפוי במקרים שבהם חולה נפש מהווה סכנה לעצמו או לסביבתו. אולם, מעבר למוגדר בחוק, קיימים מצבים נפשיים אשר אינם מוגדרים באופן רשמי כמחלת נפש, וזאת אף שכרוכה בהם סכנה מוחשית ומיידית לחיי החולה. מטרת הצעת החוק היא לאפשר לרופאים לאשפוז בכפייה חולים המצויים בסכנת חיים, גם כאשר הם סובלים מ"הפרעות נפשיות" אשר אינם מוגדרים כמחלת נפש. ההשלכה העיקרית של התיקון המוצע היא בעבור נערות מאובחנות באנורקסיה, אשר מצויות בסכנת חיים מוחשית ומיידית במידה ולא תאושפזנה, אך יחד עם זאת מסרבות לקבל טיפול. על פי ההצעה, ניתן יהיה לכפות על חולות אלו לקבל טיפול מציל חיים, וזאת בשונה מהמצב החוקי הקיים כיום.

הדילמות האתיות

הדילמה האתית העיקרית בסוגיה זו היא אם יש להעדיף את עיקרון "קדושת החיים" ולעשות כל מעשה הנצרך לשם הצלת חיים, אפילו בכפייה, או שמא יש להעדיף את עיקרון "האוטונומיה של אדם על גופו", ולשלול כל טיפול בכפייה. דילמה נוספת היא אם ניתן להתייחס לבקשתו של חולה במחלה נפשית להמשיך לסבול ושלא להירפא מהמחלה כדעה אותנטית המובעת בדעה צלולה, או שאין להתייחס אל רצון זה כרצון אוטונומי שלו על גופו.

המבט היהודי

על פי ההלכה היהודית, ניתן לכפות טיפול בחולה אנורקטית המצויה בסכנת חיים אף בניגוד לרצונה, וזאת מהסיבות הבאות:

1. **על החברה מוטלת אחריות לקבל החלטות בעבור מי שאינם מסוגלים לכך בעצמם:** על פי ההלכה, מוטלת חובה על החברה לדאוג בעצמה או למנות אדם מטעמה, לקבל החלטות הרות גורל בעבור אדם שאיבד את היכולת לקבל החלטות מתוך שיקול דעת. וזאת, בתנאי שהחלטות אלה הן לטובתו.¹ נערות אנורקטיות אשר הגיעו למצב שהן מרעיבות את עצמן, גורמות לעצמן להקיא, וחושבות שהן 'שמנות' אפילו כאשר הן שוקלות 30 ק"ג בלבד מוגדרות על פי ההלכה כ"שוטה", אף

שהן מתפקדות באופן נורמלי בשאר תחומי החיים.² ממילא שומה על החברה לקבל את החלטה לטובתן בעניינים הנוגעים למצבן הגופני.³

2. **קיימת חובה להציל אף את חייו של מי שבחר להתאבד:** בהלכה היהודית ישנה חובה פוזיטיבית על כל אדם להציל את חייו של זולתו, ומקור הדין הוא בציווי "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז).⁴ על פי הדעה המקובלת להלכה החובה להציל חיים קיימת אף אם מדובר בחייו של מי שבחר מתוך דעה צלולה להתאבד.⁵ הסיבה העיקרית לכך היא שחייו של אדם הינם דבר קדוש שצריך להיות מחוץ לתחום שיפוטו של האדם, וכשם שאין לאדם אוטונומיה לתת חיים, כך אין לו אוטונומיה לקחתם.⁶

3. **הבחנה בין טיפול עם אחוזי הצלחה גבוהים לטיפולים שתועלתם מסופקת:** על אף האמור, על פי ההלכה היהודית לא ניתן לכפות על חולה לקבל טיפול כאשר אחוזי הצלחה של הטיפול הנדרש אינם גבוהים מאוד.⁷ כך הדין גם במקרה שבו אדם חולה במחלה סופנית, וטיפול רפואי יאריך את חייו רק לתקופה קצרה, ויגרום לו סבל רב.⁸ אמנם, בשונה ממצבים חריגים אלה, במקרה שלפנינו מדובר בטיפול מוכח המציל חיים לאורך זמן ומצמצם את סבלה של החולה, ולכן לפי ההלכה ניתן לכפות על החולה לקבלו.⁹

לסיכום, רבני "צהר" תומכים בהצעת החוק שמטרתה לאפשר אשפוז בכפייה לחולות אנורקטיות המצויות בסכנת חיים. במקרים אלו על פי ההלכה גובר עיקרון "קדושת החיים". כמו כן, אין לראות ברצונה לסכול ואף למות רצון הנובע מדעה צלולה, ומשום כך אחריות החברה לקבל בעבורה את ההחלטות הנוגעות לטיפול בה.

¹ רמב"ם, הל' נחלות פרק י, ח: "...והשוטה והחרש הרי הן כקטנים ומעמידין להן אפוטרופוס". שו"ת אגרות משה, חושן משפט חלק ב סימן עד: "ובאם החולה הוא תינוק או אף גדול שאינו יודע להחליט, רשאיין אביו ואמו וכל המשפחה להחליט, והרשות שיש להם משום דרוב חולים סומכין על דעת האב והאם ואף על המשפחה כאחים ואחיות ובניהם שרוצים מה שיותר טוב להחולה ולבני ביתו, וכשליכא [=כשאין] קרובים, ודאי יש לסמוך על דעת הבית דין שבעיר".

² רמב"ם, הל' עדות ט, ט: "השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצוות. ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים, הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב". אכן הרב משה פיינשטיין טען (אגרות משה, אבן העזר חלק א סימן כ), שדברי הרמב"ם שלפיהם התנהגות של שטות בתחום אחד מגדירה אדם כ"שוטה" באופן כללי נוגעת רק לעניין הלכות עדות. אמנם נראה כי במקרה שלנו אנו מקבלים החלטה בעבורה ביחס לאותו תחום בדיוק שבו הנערה מתנהגת כ"שוטה", ובהקשר זה בוודאי היא מוגדרת כ"שוטה".

³ פרופ' א' שטיינברג, "סירוב לטיפול רפואי מציל-חיים - היבטים אתיים, משפטיים והלכתיים" <http://www.medethics.org.il/articles/misc/REFUSE.asp>. בסוף המאמר הוזכרה דעת הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל והרב משה הלברשטאם, שיש לטפל בחולה שאינו בר דעת גם ללא הסכמתו. ניתן לעיין גם במאמרו של הרב יובל שרלו, ראש ישיבת פתח תקוה ומראשי רבני צהר, במאמרו "טיפול רפואי בילד שלקה בחיידק טורף" <http://www.ypt.co.il/show.asp?id=34904>, שם הוא דן בהרחבה במשקלו ההלכתי של רצון המטופל ובמעמד ההלכתי של אפוטרופוס לעניינים רפואיים.

⁴ חובה זו, שמקורה כאמור במשפט העברי, מצאה את מקומה גם בספר החוקים של מדינת ישראל, "חוק לא תעמוד על דם רעך", תשנ"ח-1998. חז"ל נתנו לחובה זו ביטוי מוחשי: "מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו? תלמוד לומר 'לא תעמד על דם רעך'" (תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין דף עג ע"א). יעוין במאמרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין, שעומד על החידוש של ההלכה היהודית ביחס לחוק המקובל במדינות אחרות בהקשר זה.

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/halperin.htm>

⁵ נציין כי הרב סעדיה גאון (ספר המצוות לרס"ג, עשה כח ד"ה ומלבד), וכן רבי יוסף באב"ד (קומץ מנחה, מצווה רלו) פסקו כי אין חובה להציל אדם שבחר להתאבד. עם זאת, רוב הפוסקים חולקים על דעה זו. עיי' שו"ת המהר"ם מרוטנבורג (סימן לט). רבי יעקב עמדין פסק (מור וקציעה, אורח חיים ס"י שכת): "...ועושיין לו כל הצריך לפיקוח נפש נגד רצונו של החולה, וכל אדם מוזהר על כך משום 'לא תעמוד על דם רעך', ואין הדבר תלוי בדעת של חולה, ואינו נתון ברשותו לאבד את עצמו".

כך גם פסק בדור הקודם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ד, סימן כד סעיף קטן ז): "ואם יש חולה שצריך ניתוח להצילו, ויש רוב גדול שיצליח הניתוח, יש לעשות לו הניתוח גם כנגד רצונו כל זמן שאין חשש שעצם מה שכך מכריחים אותו יגרום לו סכנה גדולה יותר".

⁶ "ה' נתן וְה' לָקַח יְהי שֵׁם ה' מְבֻרָךְ" (איוב א, כא); "מוטב שיטלנה (- את הנשמה) מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו" (תלמוד בבלי, עבודה זרה יח ע"א); "שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה" (רמב"ם, הלכות רוצח א, ד); רדב"ז הל' סנהדרין יח, ו ד"ה גזרת.

⁷ רבי יעקב עמדין, מור וקציעה, או"ח ס"י שכת: "...אם נמנע מפני שאינו מחזיקה לרפואה בדוקה, אפילו מדעת עצמו בלבד, כל שכן אם מסייעו רופא אחד (המתנגד לרופא האומר שצריך) - אין כופין. וכל שכן אם חושש הוא שמזקת לו אותה תרופה שסידר לו הרופא האומר צריך אפילו בחול - אין רשאיין להכריחו, קל וחומר לשבת".

⁸ הרב שלמה זלמן אוירבך, שו"ת מנחת שלמה א, צא אות כד: "מסתבר שאם החולה סובל מכאבים ויסורים גדולים או אפילו סבל נפש חזק מאוד, חושבני שאוכל וחמצן לנשימה חייבים ליתן לו גם נגד רצונו, אבל מותר להמנע מתרופות הגורמות סבל לחולה אם החולה דורש את זה". וכן בדברי הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, יורה דעה ב, לו; חושן משפט ב, עד-עה.

⁹ הרב שלמה זלמן אוירבך שם, שם; הרב משה פיינשטיין, שם.